

KÖNYVEK MAGÁNTULAJDONBAN (1770–1820)

2020. március 6.

MTA Könyvtár és Információs Központ
1051 Budapest, Arany János u. 1.

A BTK Lendület Nyugat-magyarországi
irodalom 1770–1820 Kutatócsoport,
a MOKKA Egyesület, MOKKA-R Tagozat
és az MTA Könyvtörténeti Munkabizottsága
közös konferenciája

9.00–9.30 **Monok István** (MTA Könyvtár és Információs Központ): *Nyitó előadás*

KÖNYVTERMELÉS, KÖNYVTERJESZTÉS, OLVASÁSTÖRTÉNET

Elnök: **Monok István**

9.35–10.00 **Granasztói Olga** (MTA-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport): *Európai könyvterjesztési hálózatok, német kereskedők, magyarországi könyvfogyasztók II. József korában. Új felvetések Pozsony, Pest-Buda és Bécs könyvkereskedelmének kutatásában*

10.00–10.25 **Vasné Tóth Kornélia** (OSZK): *Széchenyi Ferenc alapkönyvtára. Vásári ponyvák a nemzeti nyelv és az olvasás szolgálatában (1770–1820)*

10.25–10.50 **Verók Attila** (Eszterházy Károly Egyetem): *Nyugat-Magyarország vs. Kelet-Magyarország? Könyvtermelés az ország legnagyobb egyházmegyéjében (1755–1826)*

10.50–11.10 vita, hozzászólások

11.10–11.25 szünet

KÖZNEMESEK ÉS AZ ALSÓPAPSÁG OLVASMÁNYAI

Elnök: **Bárth Dániel**

11.25–11.50 **Horváth József** (Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér): *Adalékok a Győri Egyházmegye római katolikus alsópapságának könyvkultúrájához (Falusi és mezővárosi plébánosok könyvhagyatéka, 1770–1820)*

11.50–12.15 **Hegyi Ádám** (Szegedi Tudományegyetem): *Hogyan lesz magánkönyvtárból közösségi könyvtár? Példák két délvidéki református egyházmegye lelkészi könyvtáraitra a 18/19. század fordulóján*

12.15–12.40 **Simon Beáta** (MNL Zala Megyei Levéltára): *Köznemesek magánkönyvtárai a 18. századi Zalában, hagyatéki leltárak alapján*

12.40–13.00 vita, hozzászólások

13.00–14.00 ebédszünet

FŐÚRI GYŰJTEMÉNYEK

Elnök: **Lengyel Réka**

14.00–14.25 **Czeplédi László** (Eszterházy Károly Egyetem): *Könyvgyűjtők, mecénások a zólyomradványi tékában*

14.25–14.50 **Szabó Ádám** (MTA Könyvtár és Információs Központ): *Egy főúri tudóskönyvtár: a Telekiek gyűjteménye*

14.50–15.10 vita, hozzászólások

TUDÓSOK, IRODALMÁROK GYŰJTEMÉNYEI

Elnök: **Szelestei Nagy László**

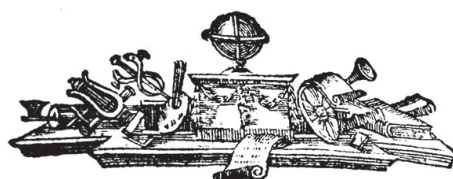
15.10–15.35 **Zvara Edina** (Szegedi Tudományegyetem BTK Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék): *Görög Demeter (1760–1833) könyvtárának kéziratai*

15.35–16.00 **Doncsicz Etelka** (MTA-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport): *Verseghy Ferenc könyvtárai*

16.00–16.10 szünet

16.10–16.35 **Violáné Bakonyi Ibolya** (Csokonai Református Gimnázium, Csurgó): *Újabb adatok a somogyi udvarházak könyvkultúrájának kérdéséhez*

16.35–17.00 **Dóbbék Ágnes** (MTA BTK Lendület Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 Kutatócsoport): *Sauttersheim Ignác könyvei*

Újabb adatok a somogyi udvarházak könyvkultúrájának kérdéséhez

Az 1792-ben alapított csurgói gimnázium Csokonai szavával Somogy megye „első oskolája” volt, 1800-ban induló könyvtára a megye első bibliotékája. A gyűjtemény alapját a reformkorban rakták le somogyi lelkészek, tudósok, birtokos nemesek. A legnagyobb és legértékesebb ajándék a Sárközy-család könyvtára, amely jórészt megőrizte Sárközy István gyűjteményét. A bibliofil könyvgyűjtő, irodalompártoló, iskolaszervező, közkönyvtáros, műkedvelő (vagy talán tudós) botanikus, Csokonai barátja és pártfogója a somogyi művelődéstörténet meghatározó alakja volt a 18–19. század fordulóján. Érdeklődési köréről, tájékozottságáról nemcsak két fennmaradt katalógusából szerezhetünk adatokat, hanem könyvbejegyzéseiből és Kazinczyval folytatott levelezéséből is. A gyűjtemény használóinak körét – Pálóczi, Csokonai, Sárközy – a keszthelyi előképeként Bajomi Helikonnak nevezi Takáts Gyula. 1936-ban, a gimnázium könyvtárának átfogó rendezésekor az addig külön kezelt magánkönyvtárakat egységesítve a Sárközy-bibliotékát is szétszórta a 15 ezres gyűjteményben, de könyvei megvannak, kéziratok, jegyzetei is kutathatók.

CZEGLÉDI LÁSZLÓ

Könyvgyűjtők, mecénások a zólyomradványi tékában

Hosszú évtizedek alatt fejlődött értékes és rendezett gyűjteménnyé a radványi kastély könyvtára. A könyvtár alapítói és tulajdonosai – egészen az állami tulajdonba kerülésig – a radványi Radvánszky család tagjai voltak. A gyűjtemény leírása több esetben is megtörtént, valamint a könyvtár állapotát több ízben is feltárták a szakirodalomban, mégis, a mai napig sem került sor a könyvtár állományának részletes közzétételére, bemutatására. Pedig viszonylag könnyű helyzetben lenne a szakember, hiszen maradtak fenn katalógusok, ezen kívül a gyűjteménynek egy jelentős része jelenleg is létezik, így elég jó eséllyel rekonstruálható a könyvtár állománya. Azonban a gyűjtemény építésének valós és vélt folyamatai, több mint másfél évszázadon keresztül, meglehetősen jól nyomon követhetők. A könyvgyűjtés kezdete messzire nyúlik vissza a család történetében, a statisztika a 17. századot jelöli meg a könyvtár alapítási idejének. Az előadásban végigkísérjük a gyűjtést és a könyvtár sorsának alakulását – kiemelve a főbb fordulópontokat – a kezdetektől egészen a 19. század második feléig.

Sauttersheim Ignác könyvei

Sauttersheim Ignác (1738–1767) nevét a szakirodalom Rousseau barátjaként jegyzi. A pesti patricius polgárfiú latin iskoláit valószínűleg a budai jezsuita kollégiumban végezte. További iskolázottságát nem sikerült kideríteni, de jó oktatásban kellett részesülnie, mert fennmaradt levelei alapján latinul és franciául kiemelkedően írt. 1760 tavaszán került Pozsonyba, Mária Terézia ekkor nevezte ki a pozsonyi kamara fogalmazójává. Könyvelmő, költekező, mulatozó élete, adósságcsinálása, uzsorásoktól való szorongattatása Pozsonyból való szökéséhez vezetett. Sauttersheim további élettörténetét a szakirodalomban közölt levelezéséből ismerjük: Môtiersbe ment, ahol Rousseau társaságába került.

Pozsonyból való szökéséről egy levéltári dokumentum maradt fenn: a pozsonyvárosi tanács Sauttersheim ingóságainak elárverezéséről szóló jegyzőkönyve. Ebben egyenként sorolják fel a bútorokat, különféle edényeket, ruhaneműket, végül könyveket, azok becslési és eladási árának feltüntetésével. A könyvek száma mintegy 150 kötet, régebbi és újabb, latin, német és francia, jogi, filozófiai, politikai, nyelvészeti témájú könyvek. A könyvjegyzék bemutatásával megismerjük a később Rousseauval levelező Sauttersheim műveltségének forrásait. A könyvek listája tükrözi az általa látogatott pozsonyi tudós társaság (Gesellschaft der Freunde der Wissenschaften) főbb érdeklődési köreit is.

DONCSEZ ETELKA

Versegly Ferenc könyvtárai

Versegly Ferenc a 18–19. század fordulójának egyik legizgalmasabb egyházi értelmiségi figurája. Sokoldalú tudós, és rendkívül produktív literátor egy személyben. Könyvgyűjteményéről több egykorú összesítés készült, amelyek nyomtatásban is napvilágot láttak. E jegyzékek görcső alá vétele azonban elmaradt. Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy Versegly privátgyűjteményének analízisével következtetéseket fogalmazzak meg érdeklődési irányaira, könyvgyűjtési szokásaira és lehetőségeire. A kollekciónál különböző időpontokban készült listák voltaképpen pillanatfelvételek, amelyek módot adnak az összehasonlításra, s arra, hogy tetten érjük, hogyan változott az állomány összetétele: milyen kötetekkel gyarapodott, s melyek azok, amelyek idővel eltűntek belőle. Vizsgálódásom két szálon halad: a Versegly birtokolta könyvgyűjtemény elemzése mellett igyekszem feltárni, milyen utakon és közvetítéssel juthatott még olvasmányokhoz, s mely magánkönyvtárakba volt bejáratos.

**Európai könyvterjesztési hálózatok,
német kereskedők, magyarországi könyvfogyasztók
II. József korában. Új felvetések Pozsony, Pest-Buda
és Bécs könyvkereskedelmének kutatásában**

II. József cenzúrapolitikája radikálisan új szabadságot adott a könyvforgalmazásban és a könyvekhez való hozzáférésben, még ha a hatalom nem is volt ezzel tökéletesen tisztában, a szándék pedig a legkevésbé sem ez volt. Miközben mind a korabeli megnyilatkozások, mind pedig a korszak szakirodalma egyetért abban, hogy mindez közvetlenül, és felgyorsult ütemben segítette elő az irodalom életmódjának feltételeit (könyvárusok, olvasóköri, folyóiratok stb.), az elégedetlenség az olvasók táborának számát és igényeit illetően mégsem szűnt meg, legfőképp a magyar nyelvű nyomtatványok iránti úgynevezett érdektelenség miatt. A többségében német származású könyvkereskedők idegen nyelvű nyomdatermeket juttattak el kiváltságos személyekhez, illetve a német városi polgárság igényeit elégítették ki.

Új kutatásaimban a hangsúly éppen ezekre a külföldi könyveket terjesztő magyarországi német könyvkereskedőkre, és a fogyasztóként is definiálható vásárlóikra került.

Nem annak feltárása volt elsődleges céлом, hogy egy-egy külföldi szerzőnek, műnek milyen hatása volt Magyarországon a könyvkereskedelem forrásait vizsgálva, és azt a hatást hogyan kell értelmezni, hanem sokkal inkább az, hogy milyen szerepet játszott egy-egy szerző, mű elterjedésében és befogadásában a könyvpiac, és a helyi kereskedő, aki közvetlen kapcsolatban állt a körülötte állandó alakulásban lévő olvasóközönség tagjaival, és egyetlen közvetítőként kommunikált a hatalmas európai könyvpiac távoli szereplőivel is. Vajon megfigyelhető-e a magyarországi francia olvasmánnyagban, mint mintán, az irodalom piacodása és a mű áruvá válása? Milyen szerepet játszott ebben a kereskedő, hogyan befolyásolta a folyamatot? A Habsburg Birodalmon belül egy regionális helyzetet vizsgáltam a francia nyomdatermek forgalmazásában, Pozsony, Bécs, valamint Pest-Buda könyvkereskedelmének összehasonlításával a korabeli magyar könyvfogyasztók szokásaiból kiindulva, akik számára ezen városok könyvesboltjai egymástól eltérő módon elégítették ki igényeiket: földrajzi, gazdasági okok mellett, a hatalmi ellenőrzés eltérő gyakorlata lehetett az egyik döntő érv, hogy nem feltétlenül alá-fölé rendeltségi viszonyban állt egymással a kulturálisan eltérő lehetőségekkel rendelkező három város. Pozsony és Pest-Buda a francia könyvek terjesztésében figyelem-

re méltó színvonalra emelkedett, még akkor is, ha a császárváros hegemoniája nyilvánvaló volt.

Az egyes városok francia könyvforgalmazásának feltárása azonban önmagában nem elegendő: a városok kereskedői közti viszonyok mutatják meg, hogy hogyan volt a piac felosztva, lokálisan milyen speciális igények kielégítése révén tudott egy kereskedő fennmaradni, és hogyan egyenlítődt ki a rendszer a cserekapcsolatokon keresztül.

HEGYI ÁDÁM

**Hogyan lesz magánkönyvtárból
közösségi könyvtár?
Példák két délvidéki református egyházmegye
lelkészi könyvtáraitra a 18/19. század fordulóján**

A Magyar Királyság déli területén elhelyezkedő Alsó-Baranyai és Békési Református Egyházmegyék sokban hasonlítottak egymásra: mindkettő a hitújítás koráig vissza tudja vezetni eredetét, mindkettőben a türelmi rendelet kihirdetése után új telepesek jöttek létre, és mindkettő kulturális szempontból perifériának számított. Ennek ellenére az itt szolgáló lelképásztorok közül többen is országos jelentőségű tudományos vagy irodalmi tevékenységet folytattak. Sajnos viszont a tudós prédikátorok könyvtárai szétszóródtak. Rendelkezésünkre állnak viszont egyházigazgatási iratok, ego-dokumentumok és különböző margináliák, amelyek segítségével rekonstruálni lehet az egyházmegyei könyvkultúráját. Ez a rekonstrukció nem teszi lehetővé teljes magánkönyvtárak feltárását, de bepillantást enged abba a folyamatba, hogy milyen csoportok, kisközösségek vagy magánszemélyek olvastak el egy-egy könyvet, folyóiratot esetleg kéziratos kötetet. A 18/19. század fordulóján többször előfordult, hogy egy magántulajdonban lévő könyvet csak egy ember olvasott, amelyet néhány évvel később már egy közösség használt. A folyamat viszont fordított irányban is működött, ezért az előadásban azt fogjuk bemutatni, mit jelentett a magánkönyvtár és a közösen használt gyűjtemény Alsó-Baranyában és Békésben.

HORVÁTH JÓZSEF

**Adalékok a Győri Egyházmegye római katolikus
alsópapságának könyvkultúrájához
(Falusi és mezővárosi plébánosok könyvhagyatékai,
1770–1820)**

A Győri Egyházmegyei Levéltár Püspöki Levéltárának „Testamenta” iratsorozatában ezernél több papi hagyatéki irategyüttes található a 18. század elejétől az 1850-es évekig tartó időszakból. Ezek közül számításaim szerint mintegy 450 keletkezett az 1770–1820 közötti fél évszázadban, melyek többsége falvakban vagy kisebb mezővárosokban szolgáló plébánosok után maradt fenn. Előadásomban az utóbbiak közül eddigi kutatásaim során átvizsgált hagyatékok könyves adalékait igyekszem számba venni és röviden elemezni. Fontos szempontnak tartom a könyvgyűjtemények nagyságának, valamint tematikai és nyelvi összetételének vizsgálatát, különös tekintettel arra: megfigyelhetők-e lényegesebb változások a címben megjelölt fél évszázadon belül? De igyekszem összegyűjteni a dokumentumok továbbadására vonatkozó adatokat is, amennyiben ezt a fennmaradt források lehetővé teszik: így a végrendeleteknek a könyvekkel kapcsolatos rendelkezéseit ugyanúgy figyelemmel kísérem, mint az árverési jegyzőkönyvekből rekonstruálható vevőkört. A vizsgálatba igyekszem bevonni néhány olyan falusi plébános hagyatékát is, akik kortársaik által elismert tudományos műveket írtak, vagy irodalmi tevékenységet fejtettek ki: tükröződik-e ezen munkásságuk könyvtárak összetételében?

SIMON BEÁTA

**Köznemeseink magánkönyvtárai
a 18. századi Zalában, hagyatéki leltárak alapján**

A 18. századi zalai köznemesség könyvvagyonának felméréséhez az egyik leggazdagabb forrást a gyám- és árvaügyi hagyatéki leltárakban fennmaradt könyvjegyzékek jelentik. Az MNL Zala Megyei Levéltárában a 18. század második feléből, 19. század elejéről maradtak fenn ilyen összeírások. A nemesi árvák örökségének védelme érdekében szükség volt a tulajdon részletes írásbeli számbavételére, így ezek az inventáriumok gazdaság-, életmód- és művelődéstörténeti vizsgálódásokra is lehetőséget biztosítanak. A pár darabos könyvvagyont is figyelembe véve közel negyven hagyatéki leltár említ könyveket. A felállított hipotézisek alapján vizsgáltam többek között az öröklés szerepét, a tanulmányok és a tevékenység, hivatalviselés, valamint a könyvvagyon

összetétele közötti összefüggést, a tulajdonos valódi érdeklődésének tükröződését, a vagyoni helyzet és a szellemi igényesség kapcsolatát, valamint a hagyományos nemesi irodalmi műveltség változását és a 18. század szellemi mozgalmainak hatását. E kisebb nemesi könyvtárak között van annak a jelentős gyűjteménnyé fejlesztett bibliotékának a kezdeménye, melyet tulajdonosa felajánlott a megyének nyilvános könyvtár alapításának céljára a reformkorban.

SZABÓ ÁDÁM

Egy főúri tudóskönyvtár: a Telekiek gyűjteménye

A 18-19. századi könyvgyűjtemények között előkelő hely illeti meg a mai Akadémiai Könyvtár alapító állományát. A mintegy harmincezer kötetet számláló gyűjtemény eredetileg egy főrangú család, a Teleki grófok tulajdona volt: Teleki József (1738–1796) kezdte el az összeállítását 1783-ban, majd a halála után fia, László (1764–1821) gyarapította az állományt, végül az ő szintén József nevű fia (1790–1855) vette át a kezelését, aki 1826-ban, az országgyűlésen felajánlotta a frissen alapított Tudós Társaság javára, létrehozva ezzel az Akadémiai Könyvtárat. A családi bibliotéka nemcsak a méretét és az értékét tekintve számított különlegesnek, hanem azért is, mert a főúri könyvtárak hagyományos jellegétől eltérően kifejezetten azzal a céllal alakította ki a három Teleki, hogy különféle tudományterületeken modern és magas színvonalú szakirodalomra tegyenek szert. Előadásomban ezt a gyűjteményt szeretném bemutatni: a kialakulását, az Akadémiára való bekerülése utáni történetét, elsősorban pedig az összetételét, amely révén megállapítható, hogy mennyiben volt alkalmas az ország első számú tudományos intézményében folyó kutatás segítésére.

VASNÉ DR. TÓTH KORNÉLIA

**Széchenyi Ferenc alapkönyvtára. Vásári ponyvák a
nemzeti nyelv és az olvasás szolgálatában
(1770–1820)**

Epochális év az 1772, a magyar felvilágosodás kezdete. A felvilágosodás céljai közé tartozott a nemzeti nyelv, az ezen való olvasás terjesztése. Ennek jegyében a 18. század végén bekövetkezett az „olvasás forradalma”, megnövekedett a magyar nyelvű könyvtermelés. A híresebb (budai, pesti, nagyszombati, pozsonyi stb.) nyomdák mellett a kisebb nyomdák, kiadók megjelenésével elszaporodtak a vásári

ponyván tömegesen árusított, gyakran művészileg alacsonyabb színvonalú alkotások, verses és prózai művek. Az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtárának kb. 6.700 darabot számláló ponyvagyűjteménye értékes forrást jelent az 1770–1820 között kiadott ilyen jellegű művekre vonatkozóan; az erre a korszakra eső több száz ponyva vizsgálata során fény derül a műfajbeli sokféleségre, az év, a városok/nyomdák és a nyelv szerinti megoszlásra, a szerzők és részben a possessorok kilétére (köztük kiemelten a könyvtáralapító Széchényi Ferenc, emellett Horvát István, Jankovich Miklós, Id. Szinnyi József gyűjteményére), számos új adattal gazdagítva a magyarországi, ezen belül a dunántúli városok könyves kultúrájáról való eddigi ismereteinket. Bizonyítást nyer, hogy az e korszakban kiadott műveknek fontos szerepe volt az olvasási kedv előmozdításában, a magyar nemzeti irodalom megmentésében.

VERÓK ATTILA

Nyugat-Magyarország vs. Kelet-Magyarország? Könyvtermelés az ország legnagyobb egyházmegyéjében (1755–1826)

2017-ben látott napvilágot Mizera Tamás, Nagy Andor és Verók Attila szerkesztésében *A könyvkiadó egri Líceum. Történet és kiadványjegyzék (1755–1949)* I – II. (Bp., Kossuth, 2017) című kétkötetes bibliográfia. A kiadvány az egri egyházi nyomda két évszázados nyomdatermését veszi számba. Az igazi kincsesbányának számító anyag beható elemzése még alig kezdődött meg, de a mostani konferencia ehhez megfelelő ösztönzést nyújt.

Előadásomban az ország legnagyobb egyházmegyéjét kiszolgáló nyomda termékeit vizsgálom. A kiválasztott korszak két püspök (Barkóczy Ferenc, Esterházy Károly) és két érsek (Fuchs Ferenc, Fischer István) hivatali idejét fedi le. Az időintervallum kelően hosszú ahhoz, hogy átalakuló folyamatokra mutathassunk rá az irodalmi nyilvánosság kérdésében. Komparatív elemzésben az egri tipográfia alapos bemutatása mellett az ottani kiadványokat vetem össze dunántúli nyomdák (esztergomi és kalocsai érseki nyomda, pécsi Engel-nyomda, komáromi Weber-nyomda, szombathelyi Siess-nyomda, pápai és veszprémi Streibig-nyomda) termékeivel.

ZVARA EDINA

Görög Demeter (1760–1833) könyvtárának kéziratai

Görög Demeter könyvtára korának egyik leggazdagabb gyűjteménye volt. A könyvek egy jelentős részét ajándékba, tiszteletpéldányként kapta meg, a *Hadi és Más Nevezetes Történetek/Bécsi Magyar Hírmondó* szerkesztőjeként (1789–1803). A könyvtár nagy részét Esterházy Miklós (1765–1833) herceg vásárolta meg, így az Kismartonba került. A gyűjtemény átvizsgálásakor kerültek elő a hírlapjához beküldött kéziratok is. A szerzők támogatás reményében küldték meg Görögnek megjelentetni kívánt kézirateikat. Ezek részben meg is jelentek, a versek saját vagy más hírlapjában, a könyvek pedig önálló kötetként. A szerkesztőhöz érkezett írások egy része azonban sohasem került publikálásra, a feledés lett a sorsuk. Előadásomban példákon keresztül mind a két csoportot bemutatom: azokat a kéziratokat, amelyek kiadatlanok maradtak; s azokat, amelyek ugyan megjelentek, de az eredeti változathoz képest javított változatban.

